

Z určitého hlediska lze ve stranickém přístupu ke skutečnosti vidět specifickou kvalitu leninismu jako teorie společenského poznání a metody revolučního přetváření světa. Stálá angažovanost leninismu v současných světových zápasech a také jeho trvalá atraktivnost pro revoluční a opoziční proudy je tímto přístupem určena přímo ve své podstatě. Prověřuje se ovšem stále znovu v praktických politických střetnutích a získává nová určení při hledání nových teoretických východisek i v sociálně politických koncepcích, tvořících podklad revoluční politiky.

Idea stranickosti se spojuje se základním vztahem určujícím organizované komunistické hnutí — s jednotou teorie a praxe. Nelze však opomenout, že sám pojem stranickosti byl vzhledem k tomuto vztahu v minulosti deformován a jeho používání je proto leckdy spojeno s rozpaky. Především tam, kde byl spojován s bezprostředním průmětem politické praxe do společenského poznání, kde často pouze představy o praxi se stávaly východiskem pro orientaci teorie a kde teorie apologetická vůči dané praxi pouze posilovala existující metody přístupu, kde vznikal bludný kruh živelně se reprodukcující skutečnosti.

Toto pojetí stranickosti (jako „stranění“ existující praxi) ovšem nelze považovat za leninské — právě tak, jako jím není pojetí objektivistické, které samo sebe charakterizuje bezobsažně jako „stranění pravdy“ — neboť stranickost je mimo jiné také kvalitou poznání, metodologickou stránkou hledání pravdy, a to pravdy konkrétní, v určitém sociálně politickém kontextu. Právě uvědomění si nezbytnosti vnitřního sepětí vědeckého poznání společenské skutečnosti s aktivní praktickou politickou činností, s reálným zasahováním do politických vztahů, postavilo komunisty do čela společenských sil bojujících za přeměnu světa. Dalo komunistickému hnutí v plném slova smyslu charakter modernosti když se v něm aktivní, přetvářející, revoluční

síly rozhodně rozloučily s představou „železného“ determinismu dějin i s radikálním utopistickým revolucionismem. Leninismus vnesl do politiky ideje cílovosti a programovosti, vyjadřující reálnou budoucí představu světa, ideu organizovanosti politického předvoje, schopného přeměnit cíle v realitu v kontaktu s politicky aktivizovanou masou i ideu kritického a sebekritického přezkoumávání vlastní politické strategie.

Cílovost a praktické vyústění teorie

Stranickost leninismu je v historickém smyslu odpovědí na všeobecnou ideologizaci myšlení a třídně apologetickou politickou praxi, jak se vytvořily v podmínkách vyhrocených rozporů imperialismu v první čtvrtině tohoto století. V teorii je obnovením revolučního a kritického myšlení, které v této době je spjato s třídním zájmem a akcemi proletariátu, směřujícími objektivně k hlubokému společenskému převratu. V praxi představuje pak stranickost zcela určité pojetí způsobu organizace a formování lidí, kteří svým materiálním zájmem jsou vtažováni do sociálního a politického boje a kteří, tak jak získávají politické uvědomění, jsou s to realizovat revoluční ideu v praktickém boji. Stranickost, jako vědomé a kritické postavení se na stranu tohoto třídního zájmu v teorii a jako vědomé soustředění organizovaných sil pro politickou praxi, vyústila ve vznik revoluční strany charakterizované cílevědomou a organizovanou politikou, směřující k zcela určitému socialisticky důslednému vyústění dozrálého revolučního procesu. Praxe stranické výstavby se tak stala výsledkem poznání základního sociálního rozporu a v ní se realizoval uvědomělý přístup k jeho řešení z pozice progresivního pólu tohoto rozporu.

Strana je tedy v leninském pojetí nejen produktem určitého vyhrocení třídních rozporů a zájmového boje, nýbrž a pře-

devším nástrojem přeměny revoluční třídy a mas v aktivní dějinný subjekt. Věda se stává metodologickým návodem praktické činnosti v tom smyslu, že ukazuje možnosti maximálního přetvoření a využití existujících sociálních podmínek.

V určitém období převažovala snaha interpretovat revoluční cestu komunistického hnutí jako řetěz nutných, přesně determinovaných událostí a rozhodnutí, chápat skutečněnou historickou linii jako jediné možnou. Právě to mělo být dokladem vědeckosti politiky — to, že vývoj se nemohl uskutečnit jinak než jak se odehrál, že realizace stranické politiky byla pouze uskutečňováním předem poznáných kauzálních souvislostí, realizací jistot. Vývoj komunistického hnutí, jeho úspěchy, oklidy i ústupy, právě tak jako složitost socialistické výstavby však ukazují, že objektivní skutečnost v sobě vždy zahrnuje jevy a události nepředvídané a že každé rozhodnutí vyvolává i důsledky neočekávané, které se jeví jako nahodilé, mnohdy však vyjadřují hlubší nutné souvislosti. Tady se pak projevuje i mnohostrannost skutečného leninského pojetí stranickosti.

Lenin nikdy neulpíval na označení určitého procesu jako „nutného“. Již při vypracování stranického programu se střetl s těmi stranickými teoretiky, kteří přisuzovali Rusku „nutnou“ cestu od carské samovlády ke konstitučnosti a kapitalismu z hlediska tzv. obecné zákonitosti právem, neboť žádná země se nemohla vymknout kapitalistické etapě vývoje. Lenin však byl schopen — s navázáním na Marxovu koncepci — pochopit a formulovat ideu přerůstání demokratické revoluce v socialistickou za předpokladu, že aktivní sociální silou tohoto procesu bude revoluční třída, vědomá si všech dlouhodobých, základních cílů a proto schopná dovést ostatní třídy až k hranici jejich revolučnosti. Lenin chápal determinovanost společenského pohybu dialekticky a stranicky: jako jeho určenost bojem konkrétních sil (sice ekonomicky vymezených), jednajících však vždy s určitým vědomím a na určitém stupni organizovaných a sjednocených. V tomto pojetí se upřesňuje a konkretizuje Marxova myšlenka přeměny „třídy o sobě“ v „třidu pro sebe“. Leninovi šlo proto vždy o to, najít zdroje společenského pohybu v boji sociálních sil a z pozice nejrevolučnější síly určit maximum změn, jichž je

možno dosáhnout. Toto maximum změn se pak v Leninově pojetí stávalo základem pro formulaci cílů, jež současně hrály i roli aktivizujícího a mobilizujícího hesla. Třídy nevystupovaly tak pouze ve své dané (kvantitativní a ekonomicky určené) podobě, ale jako činitele pohybu, politického jednání — jako *hnutí*. V hnutí se objektivní sociální zájem racionalizuje a současně vyjadřuje jako politická strategie a politická akce. Právě proto Lenin nikdy nechápal sociální třídy a skupiny jako pasivní objekt stranického působení, ale jako aktivní seskupení, v nichž strana nachází a spoluvytváří prostředí pro svou specifickou uvědomovací a organizátorskou činnost.

Stranické pojetí teorie dává tedy leninismu zvláštní kvalitu — teorie neustále překračuje dosažený stav, nutí hledat variantně prostředky pro předpokládané příští cíle a potřeby. Strana přijímající toto pojetí teorie je proto neustále nucena formulovat koncepcce společenské aktivity, které sice koření v přítomnosti, ale plně se rozvinou až v budoucnosti. Tyto koncepcce lze ovšem vyvodit jen z celkové analýzy změn, k nimž ve společenské struktuře dochází v důsledku celé řady procesů technických, ekonomických, kulturních i ideologických. V podmínkách boje o moc je řada těchto procesů nezávislá a přímo neovlivnitelná činností strany, proto komunistické strany zkoumají především sociální důsledky těchto procesů, promítají je v různé podobě do své politické koncepce a zasahují do nich zprostředkovaně tak, že na základě určité poznané motivační hodnotové struktury formulují kontinuální soustavu sociálně politických požadavků: požadavky ochrany práce, větší státní pomoc i při získávání kvalifikace, spoluúčast i dělníků při vytváření technického a výrobního programu v závodech atd.

V podmínkách socialismu je stranická koncepcce společenské aktivity jedním z centrálních organizačních a mobilizačních faktorů. Vzniká možnost ovlivnit stranickou politikou procesy podmiňující sociální vztahy, pohyb i jednání skupin. Na možnosti podstatně ovlivnit sociální systém a programaticky vyjádřit určitý směr dalšího vývoje zájmové struktury je objektivně postavena vedoucí úloha strany ve společnosti. Důležitou stránkou stranic-

ké poznávací role je proto hodnocení těchto technických, ekonomických a jiných procesů a zejména jejich komplexního sociálního vyústění, neboť pouze tak lze v cílech stranické politiky podchytit a celostně vyjádřit budoucí vývojovou tendenci společnosti a získat pro ně také masy. Obrovský růst subjektivního faktoru v socialistické společnosti (daný rostoucí možností společenských sil ovlivnit vlastní budoucnost) je tedy zákonitě spjat s rozšiřováním poznatků o všech společenských oblastech ve straně samé.

Nutně se proto objevuje požadavek integrace různých oblastí vědy do stranického poznání i politiky. V boji o politickou moc se do určité míry nutně soustřeďuje teoreticko-poznávací funkce strany především na instrumentální stránku teorie a dochází také k určité redukci na obory, které mají zřetelný ideologický charakter (oblast světového názoru a obecné metody jednání, teorie ekonomických vztahů, teorie sociálně politických hnutí). Etapa socialistické výstavby společnosti však vyžaduje trvalý kontakt stranické poznávací role s profesionální společenskou vědou; hlavním úkolem je prozkoumat příští sociální důsledky nejrozličnějších objektivních procesů. Strana zde vystupuje jako „objednavatel“ určitých širokých sociálních studií, nezbytných pro dlouholetou koncepční politiku, a současně v základě orientuje vědecký výzkum na otázky, které dozrály pro řešení. (V tomto smyslu byl například podnět naší strany k rozvoji výzkumů o sociálních důsledcích vědeckotechnické revoluce či o sociální struktuře socialismu výrazem snahy najít cílový teoretický přístup k společenské skutečnosti.) Z druhé strany vyžaduje každodenní politika, má-li být účinná, znalost hlavních postojových kombinací u základních sociálních skupin vždy v určitém časovém období, i schopnost politické organizace na tyto postoje včas reagovat. Jde tedy o nutnost odpovídajícího zařazení výsledků sociologických a sociálně psychologických výzkumů a o využití exaktních technik uplatňovaných v teorii řízení a organizace do politické praxe. Exaktnost je prostředkem k hlubšímu cílovému a obsahovému vyústění poznání a k jeho konkrétnímu uplatnění.

Cílové pojetí teorie v revoluční straně totiž vždy znamená přibližovat programovou koncepci konkrétním sociálním vzta-

hům a bojům. Leninský přístup překonal roztržku přítomnosti a budoucnosti, tak typickou pro staré sociálně demokratické strany, roztržku vzdálených revolučních cílů a reformistických praktických požadavků. Konkrétní požadavky nechápe leninismus jako prostý a detailní odraz dané situace. Konkrétnost je především v pochopení vnitřní strukturální svázanosti požadavků, v jejich pojetí jako určitého komplexního celku, jehož uskutečnění má přinést novou kvalitu ve vztazích mezi třídami. Tento přístup se dnes zřetelně projevuje v programech strukturálních reforem vypracovaných komunistickými stranami v kapitalistických zemích, kde ekonomické a politické požadavky jako celek znamenají určitý nový stupeň demokracie pro podprivilegované masy, kdy tedy komunistická politika není pouhou reakcí na dané podmínky, ale i ve své nejkonkrétnější podobě zařazuje každý požadavek na určité místo v celkové struktuře předpokládaného společenského pohybu a sociální akce.

V určitém smyslu právě schopnost najít adekvátní místo každého požadavku, hesla, opatření či bojového prostředku v totalitě příští přeměny je prověřením stranické kvality teorie. Znamená totiž nejen poznat a určit vazby každého prostředku k celkové souvislosti, ale najít i rozdílnou podstatnost této vazby pro určitý historický okamžik, provést určitou redukci a výběr rozhodujících souvislostí pro příští pohyb. Leninismus zde tedy obsahuje moment volby, pracuje s pravděpodobností určitých silových sociálních konstelací, nutí rozhodovat se i s určitým rizikem nesprávné volby. Zvláštním případem tohoto rozhodování je volba a stanovení tzv. hlavního článku stranického působení, které se staly jednou z metod stranického stylu práce. V její podstatě je schopnost najít ten prostředek vlivu na společenské síly, který se již v zárodku vytvořil, kterému lze dát organizovanou podobu a který, uvědoměle použit, vytváří přechod k nové kvalitě souvislostí významných pro stranickou politiku. V něm se koncentruje „uzel“ mnohsměrných tendencí, jež stranická politika chce ovlivnit v žádoucím směru. Uplatněním hlavního článku začíná nový cyklus vlivů, příčin a účinků, mění se vzájemné vztahy v objektu, na který se působí. Tak jako se v době boje za vytvoření bolše-

vické strany stal všeruský politický časopis hlavním článkem ideového a organizačního semknutí stranických sil, jako se organizovaná iniciativa dělnických mas stala hlavním článkem pro překonání poválečného rozvratu v sovětském Rusku, stala se v socialistických zemích otázka fungujících řídicích vztahů v ekonomice i politice v etapě posledních let hlavním článkem pro optimalizaci výrobních procesů a pro dynamiku socialistických vztahů. Právě proces změn, které nová soustava řízení a organizace národního hospodářství má u nás vyvolat v dalších oblastech (diferenciace společnosti a její nová vnitřní kooperace, nové způsoby hodnocení kolektivů, tlak na výzkum technických, ekonomických a politických souvislostí a jiné) ukazuje na snahu posílit skutečně centrální článek nového cyklu.

Uplatněním stranické teorie vznikají předpoklady nejen pro hlubší poznání objektivních souvislostí, ale především pro cílevědomé ovlivňování praxe. Stranickost teorie lze tak dnes charakterizovat jako požadavek uplatnění exaktních metod pro nalezení maximálních a reálně uskutečnitelných změn, které leží na linii objektivního vývoje a jsou dosažitelné organizovanou a uvědomělou aktivitou sociálních skupin.

Vědecká politika a revoluční zkušenost

Leninské pojetí cílovosti, programovosti politické práce zahrnovalo jak překonání reformistické „reálpolitiky“, tak boj proti hlásání „abstraktního komunismu“, kde chybí propojení teoretického projektu k existující politické praxi. Známé jsou Leninovy myšlenky o tom, že v politice je nutné přistupovat k lidem jaci jsou, nevymýšlet si ideální lidi pro ideální plány. V marxismu je současně obsažena myšlenka o aktivitě lidí, kteří mění své podmínky a tím i sami sebe, kteří přeměňují ideu v materiální sílu. Cílevědomě orientovaná politika, jak ji chápal Lenin, se současně měla opírat o dva poznatky — o znalost reálných potřeb, zájmů a požadavků mas a o dynamiku organizovaného revolučního boje, v němž lidé svou vlastní účastí získávají nové zkušenosti, nová pochopení svého postavení, nová cílová hlediska. Historie obou ruských revolucí ukazuje obrovskou sílu revoluční zkušenosti miliónů za před-

pokladu, že je spojena s reálnou ideou řešení konfliktu. Heslo míru a chleba spojené s představou sovětské moci uvedlo do pohybu milióny ruských dělníků, vojáků a rolníků. Jejich revoluční zkušenosti je přivedly na stranu socialismu a umožnily jim za pomoci vcelku nepoččetných kádrů bolševické strany překročit vlastní úzký horizont politické nejistoty a neznalosti.

Nahromaděnost sociálních konfliktů, vyvolávající aktivizovanou účast převážné části společnosti na politických řešeních, může ovšem zůstat jen *možností* reálné změny. Tam, kde nenachází svůj katalyzátor ve srozumitelném programu a v uspořádané organizaci, schopné vytyčit a také postupně organizovat cílové přeměny, vyvolává sice prvky nové struktury a vize nové uspořádanosti, ale není s to se prosadit jako komplex změn. (Např. vznik sovětů v revoluci 1905 a nejružnější vize svobody té doby, které však pro chybějící organizovanou bázi revoluce zůstaly jen grandiózním experimentem.)

Uspořádanost revolučních vůdčích sil byla proto také v leninismu jedním z centrálních problémů a zůstala jím dodnes. Nesčetná obvinění z blanquismu jsou druhou stránkou této pozornosti leninismu k schopnosti vůdců a organizací zasáhnout včas a odpovídajícími prostředky do urychlujících se politických dějů. Naléhavost, s níž Lenin formuloval své „rady člověka stojícího stranou“ těm, kteří stáli v ohnisku narůstající revoluce, kdy upozorňoval na časové limity rozhodného kroku a na neopakovatelnost a nenávratnost daných silových konstelací, má svou významnou metodologickou platnost. Pro politiku a politickou vědu zde vyplývají důležité podněty — jednak pokud jde o kvalitu, výběr a školenost politických vůdců, jednak pokud jde o mechanismus fungujících složek vůdčí politické organizace, schopný zkrátit na minimum „mrtvý čas“ mezi rozhodnutím a jeho realizací. Nikoli tedy pouze ideologie, program a taktika odpovídající objektivním podmínkám, ale už „praxeologie“ revoluční akce, vyžadující vůdce určitého typu v určitém fungujícím organizačním mechanismu, je předpokladem realizace optimální možnosti.

Důraz, který Lenin klade na funkčnost vztahů, ho vede k podřízení formalizovaných pravidel a organizačních procedur

cílům organizace. To se týká např. způsobů valby vůdců, které plně podřizuje potřebám organizace v rozdílných podmínkách. Leninovi je cizí ritualizace institucionálních pravidel a žádnou z nich nekanonizuje jako apriorní princip. Schopnost zaměnit jedno pravidlo druhým, tj. předpokládat sumu možných situací a jim odpovídající chování revoluční organizace, charakterizuje právě to leninské pojetí politiky, které bychom dnes snad nazvali pravděpodobnostním.

Sociální konflikty se neobjevují jako nenadálá živelná bouře, nýbrž jejich symptomy se objevují dlouho před nimi. Schopnost poznat tyto symptomy a připravit se na rozhodné střetnutí je právě kritériem vědeckosti politiky. Připravenost bolševiků na revoluční události byla jedním z rozhodujících činitelů Října. Naproti tomu byly situace, kdy komunistické strany nebyly s to tyto signály politických zvratů a nastávajících střetnutí postihnout či najít prostředky jak řešit konflikt revolučně a s masovou podporou. Ulpění na apriorním schématu revoluce a vyčkávání na dobu, kdy se naplní, zbavuje revoluční hnutí právě té připravenosti, která z něj činí subjekt revoluční akce.

Pro Lenina bylo poznání objektivních příčin sociálních hnutí a jejich aktivity východiskem pro nacházení způsobů jak jim subjektivní aktivitou vtisknout revoluční ráz. Toto stranické a stranící pojetí teorie (jako nástroje pro cílové vyústění praxe) je základní pro pochopení Leninova boje proti pravým i levým směrům v hnutí. Nejde, domnívám se, o „věrnost“ či „nevíru“ v určité teze, o snahu zachovat dovršenou a kanonizovanou stavbu ideologických axiomat. Lenin sám bezohledně odvolával ty postuláty, které socialistické hnutí petrifikovalo z původních Marxových myšlenek a které se ukázaly jako anachronické pro novou epochu. Na pravicových směrech kritizoval právě neschopnost překročit schemata o historicky či objektivně daných sociálních a dějinných rolích jednotlivých tříd a vrstev, strnulý determinismus v hodnocení limitů lidské subjektivity, který vymezoval prostor právě jen každodenní „reálné politiky“ a ponechával tak tím větší prostor pro manévry sil, hájících status quo. Pak se ovšem daný stav mění v jedinou realitu, uznávanou a respektovanou v politické praxi a

každá snaha o jeho překročení se jeví jako utopismus a hazardérství.

Proti nepřekročitelnému schématu konstelace sociálních sil klade levý směr schema radikálních idejí, jimiž interpretuje skutečnost. Praxe je tak přenesena do oblasti myšlení, je to myšlená praxe, kde se odehrávají myšlené konflikty a formulují radikální příští řešení. Skutečná praxe probíhá mimo tento proces a zůstává vyhrzena silám starého pořádku. Je-li tento dvojí postoj typický pro období výběru mocensko-politické strategie, neruší se ani pro podmínky socialismu. Socialismus sice ruší nadvládu soukromovlastnického ziskového zájmu nad společností, ale neruší předpoklady pro různá cílová řešení v oblasti ekonomiky a pro různé metody uspokojování masových potřeb, z nichž komunistická politika musí volit optimální řešení. Produkuje sociální skupiny s různými předpoklady pro jednání v souladu se zájmy společnosti. Roste vliv těch vrstev fyzicky i duševně pracujících, které v obou hlavních formách socialistického vlastnictví jsou nejdůležitější spjatý s organizováním a pohybem výroby, a též skupin, spjatých s rozvojem socialistické politické organizace a kultury. Tyto vrstvy do značné míry ovlivňují způsoby práce kolektivů, jejich výsledky i zkušenosti lidí, podílejí se na vytváření veřejného mínění, nálad a představ, převažujících ve společnosti. Najít odpovídající prostředky politického působení na tyto vrstvy je zřejmě jeden z kardinálních úkolů politického řízení.

S tím souvisí složitá otázka práce institucí, jež společenskou aktivitu v různých oblastech formují a dávají ji organizovanou podobu. Funkčnost těchto institucí je otázkou, na niž stranická kontrola i kontrola mas musí v Leninově pojetí soustředit svou pozornost a kde důležité místo má promyšleně řízená kádrová politika. Lenin upozorňoval, že aparát musí sloužit politice. Iniciativní péče strany o funkci aparátů, které řídí ekonomické i politické procesy, je součástí její cílové politiky.

V Leninově koncepci „formálně nekomunistického pružného a poměrně rozsáhlého, velice silného proletářského aparátu“ hrály významnou roli vlastní organizace různých vrstev a zájmových skupin, které svou prací umožňovaly vytvářet odbornou i politickou zkušenost členů, které byly půdou pro výměnu názorů, pro hle-

dání nových cest uspokojování zájmů. Zařazení společenských organizací do politického mechanismu vytvářelo novou koncepci zájmové politické reprezentace, rušilo monopol politických stran na zprostředkování sociálních zájmů do politiky a přibližovalo reprezentaci faktické participaci mas na správě. Leninské pojetí organizované společnosti počítalo právě se sítí takových organizací, demokraticky řízených a umožňujících komunistům současně politický vliv na nejrůzněji seskupené zájmové celky.

Stranická charakteristika politického vedení společnosti je tak dána znalostí a respektováním objektivních možností jednotlivých sociálních sil, při stálém programovém ovlivňování jejich politické aktivity a jejich zařazování do organizačních souvislostí, ovlivňujících celou společnost. Vedoucí úloha dělnické třídy se chápe v celospolečenském prosazování hledisek revolucionalizace výroby a života a společenské účelnosti každé činnosti, kde není privilegií rodových, majetkových či generačních. Tedy především jako nástroj politickosociálního sjednocení společnosti při nové diferenciaci skupin i jednotlivců podle objektivního místa v dělbě práce i podle subjektivní schopnosti a vůle jednat v souladu s potřebami společnosti.

Stranická organizace

Důraz, který leninské pojetí stranickosti klade na cílové vyústění teoretického poznání, má — jak bylo řečeno — svou druhou stránku v úloze, kterou přisuzuje organizaci a organizování společenských sil, uskutečňujících cílové určení. Historie budování bolševické strany a prakticky všech komunistických stran je v mnoha směrech historií hledání a realizace optimálních forem organizace, vzájemných vazeb orgánů, dělby práce mezi nimi, jejich pravomoci a odpovědnosti. I když Lenin pochopitelně viděl závislost organizačních forem na cílech strany, nikdy nepodceňoval organizaci jako „odvozený“ důsledek politických úkolů. Jeho myšlenky o demokratickém centralismu a decentralizaci v rozhodování, informovanosti, realizaci závěrů a kontrole pozoruhodně předbíhají současné závěry teorie organizace především proto, že vycházejí z aktivní úlohy organizace při formování nového poměru sociálních sil.

Zdůraznění úlohy organizace má u Lenina konkrétní dialektickou podobu — nejde o formu „pro sebe“, ale o přesnost, vyhraněnost formálních vztahů, které nenechávají nikoho na pochybách o funkci, kterou každý článek organizační struktury plní. Jeho smyslem je tedy zabránit neurčitosti, dvojkolejnosti a prolínání i překrývání funkcí jednotlivých stupňů a orgánů. Pozitivně řečeno, leninismus spojuje cílovost poznání a praktické politiky s účelovostí, funkčností organizace. Její základní hodnotou — vyjádřenou axiomaticky v principu demokratického centralismu — je svázanost stranických organizací v cílový systém, který si funkčně podřizuje jednotlivé složky a současně tvoří stabilní strukturu vztahů mezi nimi, schopnou zajistit trvalý proud informace, její selekci a zpracování i soustavu realizovaných rozhodnutí. Ve stabilitě tohoto systému je tak zahrnuta i schopnost vnitřní transformace. Komunistické strany hledají dnes pro své podmínky optimální systémové spojení jednotlivých článků své struktury, tj. takové skloubení poznávacích, rozhodovacích, realizačních a kontrolních činností svých orgánů, které by umožnilo zachytit podněty přicházející od společnosti a stranických mas, zpracovat je vzhledem k dosavadní politické linii a zkušenosti podle jejich podstatnosti a vyjádřit je v odpovídajících formulacích politických směrnic i organizačních pravidel.

Množství podnětů zasahujících stranický systém např. vyžaduje, aby se každou změnou politické skutečnosti nezabývala celá strana, ale podle její intenzity a podstatnosti vždy tomu odpovídající stranické kolektivy či instituce, zprostředkovávající, zobecňující a syntetizující informaci centru a širšímu okruhu stranických článků.

Funkčnost stranické struktury nikdy neznamenal prosté přizpůsobování se organizace měnícím se úkolům. Leninova charakteristika základů stranickosti (zahrnující program, taktická pravidla a organizační zkušenosti) ukazuje na relativní samostatnost organizačních vztahů, které právě ve své funkčnosti (funkční svázanosti) udržují vnitřní rovnováhu systému a vyjadřují dosavadní vývoj strany i její pochopení příštích úkolů ve společnosti. Kontinuita vývoje strany je dána především její úlohou vedoucí třídní politické organizace. S přeměnami v sociálním slo-

žení socialistické společnosti sice politika ztrácí trvalý, třdně antagonistický charakter, ale zůstává v základě určena vztahy mezi hlavními sociálními skupinami. Jestliže — jak řečeno — strana svými cílovými řídicími zásahy může a musí ovlivňovat vývojové směry těch procesů, které určují sociální strukturu (zejména technické a ekonomické), těžiště její politické činnosti je ve stálém sledování funkčnosti existujících sociálních mechanismů a v podnětech k nezbytným systémovým změnám.

Lenin předpokládal nejen objektivní zájmovou různost sociálních skupin, ale i její výraz v rozdílných ideových stanoviscích, v představách o různých cestách společenského vývoje. Neváhal proto např. zařadit do požadavků strany i ta řešení, která ležela sice na revoluční linii vývoje, ale byla svými důsledky utopická, jestliže masa obyvatelstva viděla tato řešení jako nezbytná (např. požadavek periodického znovurozdělování půdy na vesnici, převzatý z eserského návrhu do dekrety o půdě). Pro Lenina bylo vždy rozhodující působení samé politické praxe na myšlení a ideová stanoviska lidí. Šlo mu o vytvoření praktické jednoty akce, jejíž výsledky byly pak největším argumentem v ideologické diskusi.

Toto pojetí stálého střetu ideových stanovisek ve společnosti ovšem předpokládá zvláštní kvalitu sjednocení ideových stanovisek ve straně jako v politicky nejaktivnější společenské organizaci. Toto sjednocení na shodné ideologické bázi — ideová jednotota — nevylučuje odlišnost v názorech na použití prostředků politické strategie a taktiky. Leninismus považoval a považuje takovou názorovou různost za nezbytný a účelný předpoklad stranického politického poznání. Viděl a vidí v ní cestu k odhalení skrytých nedostatků stranické činnosti, k nacházení nových koncepcí, k vnitřnímu pohybu strany. Lenin nikdy v chybách strany neviděl „nutný“ důsledek podmínek, ani jen důsledek subjektivních nedostatků určitých osob. Šlo mu o to, vypěstovat takový poměr k chybám u komunistů a vytvořit takové podmínky pro diskusi ve straně, aby se chyby nemohly hromadit, nabývat zásadních, podstatných rozměrů a mohly se odstraňovat na základě analýz příčin. Dává

každému např. právo podávat návrhy na změnu programu a na kritiku. Žádal však účast kritika na praktické nápravě nedostatků a jednotu politické akce.

Problém stability (z určitého hlediska kontinuity a diskontinuity) stranické práce se promítal do vztahu kritické ideové diskuse a praktické politiky. V tom je obsaženo i známé Leninovo odlišení ideových střetů, probíhajících v oblasti teorie od uspořádaných ideových celků, vyjadřovaných v oblasti propagandy a masové informace. Zdůrazňoval rozdíl mezi hledáním východisek pro politiku a mezi skutečnou politikou, tj. působením na vztahy sociálních skupin. Vlastní politickou činnost strany (včetně ideologického působení a propagandy) chápal jako faktor vytvářející zkušenosti, názory i veřejné mínění mas. Tím byl vymezen i prostor pro otázku, kde otevřít kritickou diskusi veřejnosti k nedostatkům společenského života, kde podněcovat návrhy opřené o praxi a kde naopak zajišťovat určitou trvalost prosazovaných názorů, zásad a hodnot.

Každá a tím spíše cílevědomá politika zahrnuje jak relativnost v hodnocení historicky vymezených situací, tak vytváření určitých jistot v masách, opřených o poznání společenské nutnosti a prověřovaných samou skutečností. Nalezení míry mezi relativizací hodnot a jejich trvalostí je předpokladem dynamické a současně efektivní politické práce.

Zdůrazňujeme-li momenty leninské politiky, které ji činí moderní i z hledisek současných nároků na zpracovanost politických představ a různorodost uplatňovaných politických prostředků podle exaktně volených kritérií, nechceme tím rozhodně leninismus redukovat na odrůdu politického scientismu.

V ideologii leninismu je neoddělitelně zasazena revolucionizující idea sebeosvobození lidu a víra v jeho tvořivé schopnosti. Tento tolikrát napadený „utopický“ a „mytizující“ prvek všech socialistických učení, pojatý marxismem především jako osvobození tvořivé práce, je v leninismu doveden i do politické představy proletářské demokracie a komunistické samosprávy. Myšlenka proletářské demokracie, tj. rostoucí a postupně plné účasti všech dříve podprivilegovaných tříd a vrstev na správě státu je dovedena k závěru, že od

chvíle kdy převážná většina společnosti se naučí sama spravovat stát, začíná mizet nutnost jakéhokoli vládnutí vůbec. „Čím úplnější je demokracie, tím bližší je chvíle, kdy se tato nutnost stává zbytečnou.“ Toto vložení vlastního osudu do rukou mas, a to především těch, které v minulosti byly vždy pouze objektem vládnutí a správy, přímo kategorický příkaz k uvolnění tvořivé síly miliónů, má-li socialismem začít rychlý, skutečný, opravdu masový postup ve všech oborech společenského i individuálního života, je výzvou, která stále rezonuje ve společnostech rozdělených na vládnoucí a ovládané. Je alternativou kapitalistické společnosti, kde skutečnými elementy politiky jsou jednak obrovský výrobní a rozdělovací aparát, jednak masa tento aparát obsluhující, kde „lid se stává s technickou nutností objektem správy“ (H. Marcuse). Je alternativou ve společnosti, v níž ovládnutí „již neodporují“ nebo jejichž odpor je zařazen do aparátu jako kalkulatelný a manipulovatelný korektiv. Není pochyby, že leninská idea účasti všech příslušníků společnosti na správě státu pomocí zjednodušených úkonů evidence a kontroly je v dnešních podmínkách těžko operacionalizovatelná a je snazší ji odkázat do oblasti utopie než hledat její místo v systému realizovatelných prognóz socialismu. Překročený práh vědeckého a technického převratu však ve všech oblastech, a neméně tedy v oblasti věcí veřejných znamená současně vstup na neprobádané pole lidských možností. Vede-li kapitalistická varianta vědeckotechnického pokroku k posílení aparátu vlády nad lidmi, je socialistická varianta správy věcí a samosprávy lidí nejen možná, ale pravděpodobně bude tvořit základní odlišující znak obou systémů. V každém případě sama idea, sahající až k plebejské a revolucionizující podstatě socialistických učení se ukazuje jako životná jak tam, kde materiální dostatek plodí vedle spokojenosti konzumenta i nepředpokládané a „nevysvětlitelné“ vzpoury proti konformizujícímu tlaku společnosti, tak tam, kde nedostatek a nouze drtivě většiny společnosti jsou motorem stále nových politických převratů. Je tak nadále stimulatorem sil, které prolamují pohledy dneška do budoucnosti. I v této své kvalitě zůstává leninismus živým učním, neboť straní lidské aktivitě.

Резюме

Рене Роган: Партийность ленинизма

Партийность в подходе к общественной реальности является цпцифическим качеством ленинизма как теории общественного познания и метода революционного преобразования мира. Ее нельзя отождествить ни с априорной оценкой практики согласно заранее данным представлениям, ни с так называемым нахождением на стороне правды, так как она сама является методологической стороной розыска правды в определенном социально-политическом контексте.

С исторической точки зрения партийность ленинизма является возобновлением революционного и критического мышления в сравнении с его всеобщей идеологизацией и классово-апологетической практикой в условиях обострившихся противоречий империализма. Она является теоретическим показом общего интереса рабочего класса как носителя решающего социального переворота в процесс познания и одновременно определенным пониманием организационного сосредоточивания политических сил по отношению к нарастающему практическому конфликту.

Для партийного подхода ленинизма типично то, что он не остается у констатирования необходимости определенного процесса, но всегда держит направление, чтобы перейти границу этой необходимости организованным действием. Устанавливает возможность максимальных изменений и ориентирует к ним активность социальных сил в виде программных целей и организационных средств. Социальные классы не выступают как только качественно данные и экономические определенные энтиты, но как факторы общественного движения и политического обсуждения. В этом смысле В. И. Ленин постигает и революционную партию не только как продукт обострившейся классовой борьбы, но также как орудие дальнейшего революционного намерения этой борьбы.

Партийность, ориентирующая теорию к программному цельному намерению, представляет возможность, включать каждое политическое средство в его связностях в переменившую социальную обстановку и соборупность ожидаемого следующего изменения. При этом предполагает и определенную редукцию чувствующих отношений к отношениям самым существенным, селекцию оптимальной комбинации примененных средств, следовательно момент выбора. Против механического детерминизма подчеркивает вероятностный подход к общественному движению. Тем одновременно требует применение постоянно точнейших научных методов и сведений в политической практике. Партийность — это методологическое средство критики каждой абстрактной политической концепции, где отсутствует соединение теоретического проекта с существующей политической практикой. Закая концепция, поданным Ленина, констатирует только мысленные противоречия и решает и их выдуманными средствами. Поэтому сохраняет политическое положение «кво» одинаково как так наз. реалполитика, которая не способна пере-

шагнуть собокушность данных политических действительностей, отличить основные противоречия от неосновных и найти путь к их еадикальному решению.

Как известный критерий способности коммунистической партии найти действительно партийный подход к политической действительности Ленин видит ее подготовленность к самым различным возможным обстановкам политической борьбы, ее подготовленность вариантно реагировать на конфликты с различной степенью правдоподобности. С этим связано и понимание организации Ленином, которое ведет к постоянному уточнению организационных отношений между отдельными частями партийной системы, к внесению определенности и упорядочения в функциональные роли этих частей. Идея демократического централизма высказывает информационные, управляющие и регуляционные связности, соблюдающие идентичность коммунистической партии при возможности изменений организационных правил в различных обстановках политической борьбы.

Вместе с рациональной ориентировкой партийность включает выразительные оц нивающие и ценностные содержания: в процессе революционных изменений дает решающую роль вторческим способностям подпривилегированных и эксплуатируемых масс, их активности при создании новой институциональной структуры. Мысли Ленина о упрощении административных деятельности и возможности массового участия граждан социалистического общества в общественном управлении, направленные на преодоление политики, как раз становятся в условиях научно-технической революции чрезвычайно актуальными. Партийность является одной из решающих предпосылок современности ленинизма.

Summary

René Rohan: The Party Character of Leninism

The party character in the approach to social reality is a specific quality of Leninism as a theory of social knowledge and as a method of the revolutionary transformation of the world. It cannot be identified either with an a priori evaluation of practice in terms of previously conceived ideas or with a so-called "taking the part of truth", since it is itself a metodological aspect of seeking truth in a certain social-political context.

Historically, the party character of Leninism is a renewal of revolutionary and critical thinking against its general ideologization and apologetical practice based on class consciousness under the conditions of the acute contradictions of imperialism. It is a theoretical projection of the general interest of the working class as the bearer of a decisive social revolutionary change into the cognitive process, and simultaneously a certain conception of organizational concentration of political forces to a growing practical conflict.

It is typical of the party character of leninism that it goes beyond stating the necessity of a certain process and always aims at transcending this necessity by means of organized action. It ascertains the possibility of maximum changes and orientates the activity of social forces towards them in the form of program aims and organizational means. Thus social classes do not appear as only quantitatively given and economically determined entities but as factors of social motion and political action. In this sense Lenin conceives also the revolutionary party not only as a product of an acute class struggle but also as an instrument serving a further revolutionary phase of this struggle.

The party character orientating the theory towards a goal-directed phase set by a program makes it possible to conceive every political instrument in its connections with the variable social situation and with the totality of the expected future change. A certain reduction of the existing relations to the most substantial relations, the selection of an optimum combination of applied means, and thus also the moment of choice are regarded as necessary preconditions.

In contrast to mechanical determinism it emphasizes the probability approach to social motion. Thus, at the same time, it requires an application of always more exact scientific methods and findings in political practice.

The party character is a methodological instrument of criticizing every abstract political conception lacking all interconnections between the theoretical project and the existing political practice. According to Lenin, such a conception states only the imagined contradictions and solves them by imaginary means. It therefore keeps the political status quo in the same way as the so-called "real-politics" which lacks the possibility to go beyond the sum-total of the given political realities, to differentiate the substantial contradictions from the non-substantial ones and to find the way to their radical solution.

Lenin regards the preparedness of the Communist Party to face the various possible situations of political struggles and its preparedness to react in various ways on conflicts with a various degree of probability to be a significant criterion of the Party's ability to find a really party-spirited approach to political reality. This is also in connection with Lenin's conception of organization aiming at an increasing preciseness of organizational relations between the separate components of the Party system, and at introducing certainty and order into the functional roles of these components. The idea of democratic centralism expresses informative, managing and regulative connections which conserve the identity of the Communist Party, while there is the possibility of changes in organizational regulations in various situations of political struggle.

Together with the rational orientation, the party character involves significant valuing and value contents: in the process of revo-

lutionary changes it attributes a decisive role to creative and creating abilities of the underprivileged and exploited masses, to their activity and initiative in the formation of a new institutional structure. Lenin's ideas concerning the simplification of administrative functions and the possibility of a mass

participation of the citizens constituting a socialist society in the public administration aimed at overcoming politics are becoming extraordinarily topical under the conditions of the scientific-technical revolution. The party character is one of the decisive premises of the modernity of Leninism.